

ורכב מאמינים

עלון שבועי מבית בני אמונים

פניני אמן ותפלה בפרשה

מאוצרות אמונים

‘צא’ מצערם האישי ולא עליו היתה חרדתם, כי אם: ‘ויחרדו איש אל אחיו’ - על צער אחיהם.
דְּרִשׁוֹת לַחֵם שְׁלֹמֹה דְרוֹשׁ קלה

חלום שיש בו טובה אינו מתבטל

‘ועתה ידא פְּרַעֲה אִישׁ בְּנֵוֹן וְחָכֵם וְיִשְׁתַּהוּ עַל אֲרָץ מִצְרַיִם’ (מא לג)

מדוע המליץ יוסף למצרים להכין את עצמם לשנות הרעב ולא המליץ להם לשוב בתשובה כדי שתתבטל גזרת הרעב, כפי שהתבטלה הגזרה מעל אנשי ינונה כששבבו בתשובה?

רבי מאיר שמחה הפנה מדויקסס באר זאת על פי דברי הרמב"ם (יסוד התורה ד): ‘כל דבר טובה שיגזר האל אפילו על תנאי אינו חוזר’. לענייננו, מלבד ששבע שנות השבע שעליו חלם פרעה היו לטובה, אף בשבע שנות הרעב גנזה היתה למצרים טובה גדולה, שהרי: ‘כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים’ תמורת התבואה הרבה שמכרו לאמות העולם בשנות הרעב (פסחים קט"א). כיון שכל בטרם היה יוסף שדבר החלום לא יתבטל.

משך חקמה

המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים

‘ואל-שדי יתן לכם רחמים לפני האיש ושלח לכם את אחיכם’ (מג טז)

מפני מה ברכם יעקב: ‘ואל-שדי יתן לכם רחמים’, הלא הברכה נצרכה שיתן? הרחמים בלב שליט מצרים כדי שיחדל מלהתעמר בהם?
באר רבי שלמה קלוגר:

יעקב פנו לבקש על בניו, שיטעו ה' בלבם את מדת הרחמים, כדי שינהגו איש בזולתו ברחמים. וכאשר יעשו זאת ‘לפני האיש’, כלומר: קדם שיתצבו לפני מושל מצרים, אזי מבטח להם שאף הלה ינהג עמם בחסד וברחמים, כמאמר חכמים (שבת קנ"א ב): ‘כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים’.

אמרי שפר

אחי יוסף הקדימו מנחה לסעדה

‘ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצֹהֲרִים כִּי שָׁמְעוּ כִּי שָׁם יֵאָכְלוּ לַחֵם’ (מג כה)

פרש רבי וידאל צרפתי ראב"ד פאס:

לשון: ‘ויכינו’ רומזת לתפלה, כפתוב (עמוס ד יב): ‘הפזן לקראת אלקיך ישראל’. למדנו מכאן שאחי יוסף הכינו - הקדימו להתפלל ‘את המנחה’, בטרם יאכלו לחם - בסעדה. שכן הלכה מפרשת היא (שוי"ע או"ח רלב ב): ‘לא ישב אדם לאכל... אפילו סעדה קטנה, סמוך למנחה גדולה’.

צוף דבש

חנוך הקטנים לעגית אמן

‘ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם’ (מב כ)
חכמינו שמו דגש מיוחד על חנוך הקטנים לעגית אמן. דויעים הם דברי הגמרא (סנהדרין ק"ב): ‘קטן מאימתי בא לעולם הבא? תנא משום רבי מאיר: משעה שיאמר אמן, שגאמר (ישעיה כו ב): ‘פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים’ - אל תקרי ‘שומר אמונים’ אלא ‘שומר אמן’. בעקבות זאת פוסק הרמ"א (או"ח קכ"ד ז): ‘וילמד בניו הקטנים שייענו אמן, כי מיד שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא’.

רבי שמואל לניאדו בעל הפלים מבאר שהסבה שרבי מאיר למד מפסוק זה דוקא על אמן של קטן, היא לפי שגאמר בו: ‘גוי צדיק’, וכבר מצינו קטן המכנה גוי ככתוב (בראשית כה כג): ‘שני גיים בבטנה’.

רמז נפלא להלכה זו למד האדמו"ר רבי יוסף מקוסוב מלשון כתוב זה: ‘ואת אחיכם הקטן תביאו אלי’ - בזכות מה ‘הקטן’ זוכה לבא לעולם הבא? בזכות: ‘ויאמנו דבריכם’ - שמלמדים אותו לעגות אמן.

כפי פז' ישעיה כו ב: לקוטי בני שלשים משך

רבי אליהו הפנה מאימיר בעל השבט מוסר דרש כי דוד המלך כבר העיד על עצמו שזוהר בעגית אמן בקטנותו, שקב אמר: ‘ולוא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים’ - אלקלא הייתי מתרגל מסקנותי לעגות אמן אחר כל ברכה, אזי לא הייתי זוכה לראות בטוב ה' בעולם הבא, כי בזכות עגית אמן זוכים לעולם הבא.

הוסיף ודרש רבי אליהו הפנה, כי אף מרדכי הצדיק חנף את אסתר המלכה שגדלה בביתו לעגות אמן. שקב יש לדרש את הפסוק (אסתר ב א): ‘ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דוד כי אין לה אב ואם’ - כיון שלאסתר לא היו אב ואם שילמדוה לעגות אמן, לפיכך מלא מרדכי את מקומם, ויהי אמן את הדסה היא אסתר - שלמדוה לעגות אמן.

המקביל רבי עמנואל חי ריקי בעל ‘משנות חסידים’ הביא רמז לדברי רבי מאיר שהקטן זוכה לחיי העולם הבא משעה שיענה אמן, מקב שפוספי התבות: ‘בן העולם הבא’ הם ‘אמן’.

מנחת אליהו פרק לב: ‘חושב מחשבותי מאמר רוח בנאה את כו

ידוי מעמק הלב

‘ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו’ (מב כא)
את תבת ‘אבל’ תרגם אויגלוס: ‘בקושטא’ - באמת. ויש להבין מדוע בחרו האחים להוסיף תבה זו כאן? פרש האדמו"ר רבי ישראל ממודז'יץ:

כאשר אנו מתוודים על חטאינו, עלינו לעשות זאת מעמק הלב ולא מן השפה ולחוץ. על כך אנו מתוודים בסדר הדיוי: ‘טפלונו שקר’ - שאף את הנדוי עצמו אמרנו מן השפה ולחוץ ולא מעמק הלב. ואכן יש להקפיד שתכל הפחות תבות אלו תאמרנה מפיו בכנות הלב...

כאשר בקשו האחים להביע את עמק צערם וחרטתם על מכירת יוסף, הדגישו: ‘אבל אשמים אנחנו’ - באמת אנו מתחרטים על כך שמכרנו את אחינו, ואינו מתוודים על כך רק מן השפה ולחוץ.

דברי ישראל

התודות אף על ההתראה

‘ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו... ויען ראובן אתם לאמור הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם’ (מב כא-כב)

לכאורה המלה ‘לאמר’ נראית כמיתרת, שכן די היה לכתב: ‘ויען ראובן אתם הלא אמרתי אליכם...?’

פרש הרבי ר' בונים מפשיס'קה:

חמור עוונתו של מי שחטא לאחר שהתרו בפניו לבל יחטא, ממי שחטא ללא התראה. כאשר החוטא שהתרו בו שב בתשובה, עליו להתודות מלבד על עצם החטא אף על כך שהתעלם מההתראה.

משמע ראובן את אחיו מתוודים ואומרים: ‘אבל אשמים אנחנו’, הוסיף ואמר להם: אין די בודויכם על עצם החטא, שכן עליכם ‘לאמר’ - להתודות אף על כך שבטרם חטאתם: ‘אמרתי אליכם... אל תחטאו בילד’, ובכל זאת חטאתם ‘ולא שמעתם’ להתראה.

קול שמחה

כל אחד מהאחים חרד על אחיו

‘ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו’ (מב כח)

לכאורה תבות ‘איש אל אחיו’ נראות כמיתרות, שכן די היה לכתב: ‘ויחרדו לאמר מה זאת...?’

פרש רבי שלמה זלמן ארנ'יך רבה של שאמלוי:

בקשה התורה להדגיש שכל אחד מהאחים הצדיק על עצמו דין שמים, כמאמר חכמים (ברכות ד א): ‘חוב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה’. ואולם, כיון שהלכה זו אינה אמורה אלא ביחס לחובת האדם כלפי עצמו, אף בצער רעהו בודאי עליו להשתתף, לפיכך מיעדה התורה על האחים: ‘ויצא לבם’, כלומר: הם

“חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה”

הקפדה מיוחדת מצאנו במקורותינו לחובת חנוך הקטנים לעגית אמן:

“קטן מאימתי בא לעולם הבא?”

תנא משום רבי מאיר: משעה שיאמר אמן” (סנהדרין ק"ב).

“וילמד בניו הקטנים שייענו אמן, כי מיד שהתינוק עונה אמן

יש לו חלק לעולם הבא” (הרמ"א או"ח קכ"ד ז).

“היום נכבד לפני אמונים, זהירים לשומרו אבות ובוים”

ברכת המזון - 'הטוב והמטיב' (ט')

ורחמים וחסים ושלום

יש להבין, לאחר שכבר בקשנו לעיל: "לחן ולחסד ולרחמים", מפני מה יש לשוב ולבקש: "ורחמים וחסים ושלום". אף בברכת 'שים שלום' מצינו כן, שבתחלה אנו מבקשים: "חן וחסד ורחמים", ובהמשך: "ורחמים וחסים ושלום", ויש להבין את טעם הדבר.

במאמרים קודמים התבאר שה'רחמים' הראשון הוא מהגמולות, שהם האפן שבאמצעותו ישפיע עלינו כל ההטבות - "לחן ולחסד ולרחמים ולרחו". ואלו ה'רחמים' השני הוא מה'טבות' עצמן, שאנו מבקשים שהיה בעצמנו רחמים (ראה 'שמיעה תפלת' ב'שם הגורמים').

יש להוסיף ולבאר זאת על פי דברי הגמרא (שבת קנא ב): "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים". לפי זה ניתן להבין, שבתחלה בקשנו מהקדוש ברוך הוא שלא ימנע רחמיו מאתנו, ועתה אנו מבקשים ממנו שיניק לנו עצמנו ממתן רחמיו, כלשון הפסוק (דברים יג ח): "ונתן לה רחמים" (ראה 'אור החיים' שם), כדי שבאמצעות הרחמים שינתנו לנו נוכל לרחם על אחרים, ומיאלו ירחמו עלינו מן השמים (הגש"פ 'לקוטי שמעוני', 'חולדותן של אבות' עמ' 226).

השלום - כלי מחזיק ברכה

בקשת 'שלום' נחוצה בסיום בקשות ה'הטבה', שכן אין הברכות מועילות אם אין שלום עמהן, כמאמר חכמים במשנה (מצאין ג יב): "לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישאל אלא השלום". וכן אמרו במדרש (במד"ב יא ט): "אין הברכות מועילות כלום אלא אם כן שלום עמהם".

בפרט לענין המזון אמרו בתורת כהנים (ב'קמ"ח א), שבברכת "ונתתי שלום בארץ" נחוצה לאחר ברכת "ואכלתם ממנו לשובע" (נ'קרא כו ה-ו), שאף כאשר המזון מצינו בשפע - אם אין שלום בארץ אין המזון מועיל כלום. ובארז שם כי לפיכך אנו מברכים: "עשה שלום וברוך את הכל", שבאמצעות השלום נשלמת הבראה כלה (וראה עוד פרק ד"א פרק השלום א-ב).

'וכל טוב ומקל טוב'

יש להבין את פשר כפילות הבקשה, 'וכל טוב ומקל טוב'. בפרט אחר שכבר בקשנו לשונות רבות של הטבה - מה עוד נוותר לנו לבקש במלים 'ומקל טוב לעולם על יחסרנו'?

פקה באורים נאמרו בענין זה:

א. מ'מים אנשים רבים שיש להם כל טוב, אך אין ב'דם וכלת להנות ממנו, אם מחמת חלי ואם מחמת סבות אחרות. לפיכך אנו מוסיפים ומבקשים 'ומקל טוב לעולם אל יחסרנו, שמלבד שכל הטוב יהיה ברשותנו, נוכל אף להשתמש בו (אוצר התפלות - עיון תפלה).

ב. אף כי ב'ודאי עושה עמנו ה' בכל רגע ורגע טובות ללא קץ, לא תמיד אנו

לדבר עם הרופא האמת

רק מתחיל את התפלה וכבר תוקפות אותי המחשבות מכל כיוון... על אחת כמה וכמה בתפלה שאינה מן המגן.

וימה לעשות שזו הכתבת היחידה שאליה אתה אומר לפנות פרגע, הלא אתה בעצמך מעיד שכבר כלו כל הקצין. שמע לעצתי, פנה לה שעתים-שלוש וכתב לה מראש מה אתה עומד לדבר, כך תהיה בטוח שלא תהייה לה הפרעות".

ממשיך ומספר הרב סנה:

"שבועים לאחר מכן אני התקשר אלי האב שבשר לי באשר: 'קבלתי תשובה מהרופא'.

'איזה רופא? תמהתי. כבר הספקתי בינתיים לשכת מהספור, רופא כל בשר ומפליא לעשות!' השיב האב הנרגש, ומיד הסביר:

'כבר בבקר שלמחרת השיחה אתה החלטתי לבצע את דבריך הלכה למעשה; השכס בבקר הודעתי לבוס שלי שאאחר לעבודה בכמה שעות, התפלת שחרית בכנה בבית הכנסת הסמוך לביתי, ומיד לאחר למוד השעור הקבוע וארוחת בקר קצרה, יצאתי ברכבי להרשה צדדית, התישבתי שם על ספסל מוצל והתחלתי להתפלל.

הקרדות וההפרעות הופיעו כמאפה, אולם התכוננתי לכך מראש. בידי היה מוכן צרור דפים שעליהם כתבתי את כל הנושאים שבקשתי לדבר עם הבורא יתברך. וכן, במשך שעות ארוכות שפכתי את כל המרידות שהצטברה לי בלב לאחר תקופה כה ארוכה של התמודדות. דברתי עם ה' יתברך על הכל, ספרתי לו על כל הקשיים שעברנו עד כה עם ב'נו, וב'טרם בקשתי על העתיד, הודיתי לו בהם על כל הטוב שהוא מרעיף עלי.

כאשר סימתי את התפלה הארכה כבר הגיעה שעת המנוחה. יצאתי שוב לבית הכנסת והתפללתי מנחה כמו שצריך, ומשם יצאתי לעמל יומי, כשבלבי פושטת תחושת שלווה. חשתי כי סוף סוף מישהו האזין לי.

היה זה ביום ראשון. ביום חמשי באותו שבוע התקשר אלי הבוחן של החידו שבו לומד בני. היו לנו שיחות משתפות רבות בשנים האחרונות, ובדרך כלל הן לא היו נעימות במיוחד, אולם השיחה הפעם היתה שונה. הבוחן שמח לבשר לי שהשבוע הצליח הבן שלי במבחן, והוא אמר את כל ה'שקלא וטריא' בבהירות מיוחדת. ממש הפלא ופלא.

בשבוע שלאחר מכן התקשר אלי המלמד בחידו ושוחח אתי שיחה קצרה שתכנה היה: 'הבן שלך השתנה מהקצה לקצה...'. באותו שבוע התקשר אלי גם האבךך שלמד עמו באפן פרטי, וגם הוא הביע את התפעלותו מהשנוי הפדהים שהוא רואה במהלך השעורים.

'אני אסיר תודה לה', סים האב הנרגש, 'מסתבר שהפנית אותי לרופא הנכון. לרופא כל בשר ומפליא לעשות, והישועה לא אחרה מלבוא'.

'מתוק האור' - חנה עמ' רט

את הספור המדהים שלפנינו שמע המגיד הרב הגאון ר' שלמה לוינשטיין שליט"א מידי הרב בן ציון סנה שליט"א מארצות הברית, העוסק רבות בעדוד וחזק ענין התפלה וההודאה בקרב שלומי אמוני ישראל.

וכך מספר הרב סנה:

"יום אחד פנה אלי יהודי מספרי יושן בפני את צרתו: 'בני היקר, לד חמד, סובל שנים מבצרות רכזו קשות. בנוסף לכן, ושמא בעקבות כן, גם דבורו קטוע ומשפשט והוא מתקשה מאד להשתלב בחברה. בעצת הללו מקשות עליו ומפריעות לו בכל התחומים, הן מבחינה למודית והן מבחינה חברתית.

נסינו לעשות הכל כדי לעזר לו. שכרנו בעבורו מלמד פרטי, לקחנו אותו לטפולים רגשיים והתנהגותיים אצל טובי המומחים, בקרנו עמו אצל רופאים מומחים, וכאלו כלום - שום שפור לא נראה בשטח. ואדרבה מצבו רק הולך ומחמיר.

הוצאתי עד כה על טפולים בעבורו כבר למעלה מארבעים אלף דולר, ואין שום תועה, אמר האיש והוסיף במרידות: 'אני מרגיש אבוד וחסר תקווה'.

שתיקה קצרה של שתיפות בכאב השתררה בינינו, כשבסיומה שאלתי את האיש: 'אצל רופא פלוני היית כבר?' בכנה נקבתי בשמו של רופא להתפתחות נודע ומפרסם אשר על כל בקור במרפאתו הוא גובה טבין ותקילין. 'ב'ודאי!' השיב האיש והחל לפרט בקול שנומה בו שמץ של גאווה: 'שבנו אצלו למעלה משעתיים, שעליהן שלמתי במיטב כספי. זהו רופא מקצועי ויסודי מאד, ובהתאם לכן הוא חקר אותנו ארכות על כל קורות חייו של ב'נו, מיום לדתו ועד עתה. כפי הנראה הוא נסה להבין בכך את מקור רגשותיו השליליים של הילד'.

'לאחר אותו הבקור הגענו אליו לבקור נוסף שגם הוא היה לא קצר ולא זול, הוסיף ואמר האב, 'אולם כבר אמרתי: שום דבר לא הועיל. אפילו הרופא הגדול והנודע לא הצליח למצא מזור לכעיתי הקשה של ב'ני...'. 'דידי', כטעתי את דברי האב בשאלה, אני שומע מפיך שכבר העברת שעות ארוכות אצל רופאים ואצל מומחים שונים. אך מתי בפעם האחרונה דברת עם הקדוש ברוך הוא על בעייתו של ב'נו במשך כמה שעות?'

האב היה מפתע מהשאלה. הוא הרבה מעט ואז השיב: 'אודה על האמת, נדמה לי שאם אצריך את כל מה שדברתי עם רבוננו של עולם במשך כל השנה האחרונה, לא אגיע לשלוש שעות...'

'אינני מביין, הגבתי לדבריו, 'הלכת לרופא בשר ודם - שאוהי רק השתדלות - שלמת לו כסף רב ודברת אתו במשך שעות רצופות. באת אליו שוב לשעתיים נוספות וגם עליהן שלמת ממיטב כספך, ואלו עם רופא כל בשר, הכל יכול, אשר הוא מוכן ומזמן להקטיב לה בכל עת ובכל שעה, חנם אין כסף, האם אתה לא מצאת זמן לדבר? הלא אפילו אתה מדבר כבר במשך למעלה מרבע שעה...?'

'וימה אעשה', התגונן האיש, 'מאז ומתמיד קשה לי להתפלל במשך זמן כה ארוך בצדף. אפילו בתפלת שמונה עשרה - אני

מסגלים להכיר בהן בפעל מיד. לכו אנו מוסיפים 'ומקל טוב לעולם אל יחסרנו', ומבקשים שלא רק שנוזכה ל'כל טוב', אלא שאף נרגיש ונראה בעינינו את כל הטובה הזו (משנת משה' על הגש"פ).

ג. מעשה ידוע הבא בגמרא (תענית כה א) על אודות רבי חנינא בן דוסא, שכשהעניות בביתו גזדה עד ללא נשוא, התפלל והורידו לו מן השמים רגל שלחן מזהב. אלא שאז חלמה אשתו שהם יושבים בשמים לצד שלחן שחסרה לו רגל. מכך הבינה שנתנו להם מהשכר המבטח להם לעתיד, ומיד דרשה מרבי חנינא שיחלל שיקחו את הרגל בחזרה כדי שלא יחסר להם משכרם, והצריך ר' חנינא לבקש רחמים כדי שתגטל הרגל מהם. לפיכך אנו מבקשים: "ומקל טוב לעולם אל יחסרנו" - שגם אחר שנוזכה לכל הטוב בעליו בקשנו, לא יגרע מחלקנו לעולם הבא (הגש"פ 'אור אמרים' בשם רבי מאיר מפרמישלאן).

ד. השל"ה הקדוש (בהשלחן, אות ו) כתב, שיש חלוק בין 'טוב' ל'טוב', ש'טוב' - בחולם מורה על טוב נגלה, ו'טוב' - בשווק מורה על טוב נסתר. לדבריו יש הפרש שעל העולם הזה אנו מבקשים במלה 'טוב', כי אין לנו בו אלא טוב הנגלה לעינים, ואולם על העולם הבא, כיון שבו נכיר גם בטוב שאינו נגלה לעינים, מוסיפים אנו ומבקשים שמפול טוב לעולם אל יחסרנו (ברכת תוד).

ה. עוד פרש רמ"ח לנדא בספר 'ועש אברהם', ש'טוב' מסמל את עקר הדברים הטובים הנצרכים לאדם, אך 'טוב' מסמל את הדברים המשפחים במיוחד. כפי שאמר פרעה לבני יעקב (בראשית מה יח): 'ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ'. והו שאנו מבקשים בתחלה מהקדוש ברוך הוא שימקנו את כל הטוב, ומוסיפים ומבקשים שלא יחסרנו גם מהמשפח ביותר.

זהירות בכבוד הפת

בבקשתנו מהקדוש ברוך הוא 'אל יחסרנו', חשוב שנוזכר כי הלכה מפרשת היא ב'שליחן ערוך' (א"ח קפ ד) שמי שאינו זהיר בכבוד הפת ואינו נוהג כבוד בפרורים הנותרים ממנה, עלול להגיע חלילה לידי עניות.

כפי שספר רבי נחום דוד הרמן זצ"ל, שבהיותו בבית היחפץ חיים נוכח לראות עד כמה נהג הוא בהירות בפרורים שגפלו על הארץ. הדברים היו תמוהים מעט בעיניו, וה'חפץ חיים' הבחין בכך ואמר לו: 'האם תמה אתה על כך שאני שומר את הפרורים? שמע נא: יהודי אמנם אינו צריך לרוץ אחר העשירות, אך הוא ב'ודאי לא צריך להזמין אליו הביתה את שר העניות...!' (הגש"פ 'תפלות שמיין')